

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-16>

УДК 811

РОЗГОН В. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «РОКСОЛАНА»)

У статті схарактеризовано функційні властивості складних прикметників як засобу створення художнього образу. Встановлено широкі виражальні можливості різних структурно-семантичних типів складних прикметників у відтворенні найхарактерніших зовнішніх рис і внутрішніх ознак персонажів, створенні певного психологічного стану, породженні різних емоцій і почуттів. Визначено, що найчастіше автор використовує складні прикметники з кольоровою семантикою, а також композити, першим компонентом яких є основа благо-. З'ясовано структурно-семантичні особливості індивідуально-авторських новотворів, які письменник майстерно вводить у контекст, щоб презентувати читачеві оригінальні риси і харизматичний образ Роксолани, висловити суб'єктивне ставлення до головної героїні.

Ключові слова: складні прикметники, композитні прикметники, виражальні можливості складних прикметників, структурні компоненти композитних прикметників.

ROZGHON V.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

COMPOUND ADJECTIVES AS A MEANS OF CREATING AN ARTISTIC IMAGE (BASED ON THE MATERIAL OF P. ZAGREBELNY'S NOVEL "ROKSOLAN")

The article describes the functional properties of the adjective complex as a means of creating an artistic image. Broad expressive possibilities of various structural and semantic types of the adjective complex are established when reproducing the most characteristic external and internal features character traits, creation of a certain psychological state, generation of various emotions and feelings. It was determined that the author most often uses complex adjectives with color semantics, as well as composites, the first component of which is the basis of good. Structural semantic features of individually authored novelties, which the writer skilfully puts into the context in order to present to the reader the original features and charismatic image of Roksolana, to express a subjective attitude towards the main character.

Complex adjectives (composite adjectives) as analytical units of the modern Ukrainian language belong to the class of sign words and are characterized by a variety of structural-semantic types, an expressive stylistic feature, a wealth of semantics, emotionality and imagery, which contributes to their active use in any communicative situation. Composite adjectives are always used with nouns, narrowing down and concretizing the semantic features of a specific subject, highlighting features characteristic only to it.

Keywords: compound adjectives, compound adjectives, expressive possibilities of compound adjectives, structural components of compound

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Складні прикметники (композитні прикметники) як аналітичні одиниці сучасної української мови належать до класу ознакових слів і характеризуються різноманітністю структурно-семантичних типів, виразною стильовою ознакою, багатством семантики, емоційністю й образністю, що сприяє активному використанню їх за будь-якої комунікативної ситуації. Композитні прикметники завжди вживаються з іменниками, звужуючи та конкретизуючи семантичні особливості конкретного предмета, виділяючи характерні тільки йому ознаки.

Аналіз досліджень та публікацій

Функційна значущість композитних прикметників у сучасному художньому тексті вагома, оскільки вони формують різні тематичні і лексико-семантичні групи художніх означень, виявляють широкі можливості для різнобічної характеристики предметів, допомагають творенню цілісного образу. Як епітети (у широкому розумінні) прикметники вживають для вирізнення предмета думки, для називання ознаки – чи то постійної, узвичаєної, що часто повторюється і відома мовцям, чи то особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, яка пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем [9, с. 3]. Мова художнього твору конденсує елементи як загальноживаної мови, так й авторські новації, тому є важливим джерелом для дослідження.

Різні аспекти складних прикметників у сучасній лінгвоукраїністиці досліджували М. Білоус (предметом уваги стали складні прикметники на позначення смакових якостей предмета), Н. Клименко (схарактеризувала особливості кількісно-оцінних складних прикметників в сучасній українській мові), Р. Коца (здійснила структурно-семантичний аналіз складних прикметників з першою основою благо- та другим іменним компонентом), Є. Новікова (описала складносуфіксальні інноваційні прикметники без інтерфікса), О. Рудь (з'ясувала структурно-семантичні моделі складних прикметників на матеріалі української поезії XX століття) та ін.

Аналізуючи мовний портрет Яра Славутича, Н. Сологуб зауважувала про те, що природа складного слова зумовлює конденсацію семантики компонентів тієї синтаксичної номінативної одиниці, яка послужила словотвірною базою для творення складного слова [11, с. 72]. Є. Новікова наголошує на тому, що складні прикметники покликані на основі структурної цілісності передати одним словом складну ознаку, властивість, що дасть змогу точніше описати об'єкти і явища дійсності [5, с. 128].

Увага до складних прикметників у сучасній лінгвістиці не послаблюється, оскільки їхній потенціал ще повною мірою не вивчено, а для сучасних художніх образів письменники добирають нові художні означення, найчастіше індивідуально-авторські, що сприяє збагаченню загальномовного словника й розширенню виражальних засобів української мови.

Формування цілей статті

Мета цієї розвідки зумовлена потребою глибше вивчити функційні властивості складних прикметників сучасної української мови, як оцінних лінгвальних засобів творення художнього образу, відтворення зовнішніх рис, внутрішніх властивостей і якостей.

Виклад основного матеріалу

Роман П. Павла Загребельного «Роксолана» є важливим культурно-історичним доробком, у якому автор із великою майстерністю і неприхованою симпатією відтворив триумфальний шлях дивовижної українки. Крім того, цей твір є невичерпним джерелом живописної української мови, що слугує важливим механізмом творення багатогранного образу і потребує нового прочитання, а також глибшого аналізу мовних одиниць, зокрема складних прикметників, оскільки саме вони акумулюють не тільки різні компоненти, а й різноманітні семантичні відтінки.

У тексті досліджуваного твору автор активно використовує композитні прикметники для характеристики історичних постатей, відтворення їхніх зовнішніх та внутрішніх ознак, вікових і розумових особливостей, різних предметів і явищ природи тощо. Особливо широко П. Загребельний реалізував виражальні можливості складних прикметників із кольоровою семантикою, що дозволило посилити сприйняття зображуваного і втілити художній задум.

Створюючи яскравий харизматичний образ Роксолани (Хуррем), автор ретельно добирала складні прикметники не тільки для детальної портретної характеристики, відтворення її індивідуальних рис, характерних ознак, стосунків тощо, а й створення певного психологічного стану, породження різних емоцій і почуттів.

Особливою зовнішньою ознакою героїні, якою вона виділялася з-поміж інших жінок, був колір її волосся. Для відтворення цієї прикметної ознаки письменник вводить у контекст різні структурно-семантичні типи композитних прикметників, що мають індивідуальне змістове наповнення. Найчастіше автор послуговується складними прикметниками, утвореними від підрядних словосполучень, першим компонентом яких є відносно-якісний прикметник із колірною ознакою (*золот-о*), а другим іменник (*волосся, коса*). Наприклад: *Дівча золотоволосе кинулося до облявків, до правого та лівого* (Роксолана, с. 9); *Вийшов з кійошка, з'явився перед очі одалісок, узяв у кизляр-ази прозору хустину, і повторилося те, що було повесні, – хустина лягла на худеньке плече золотокосої Хуррем ...* (Роксолана, с. 126); *Тому нарешті задав про свою золотоволосу рабину і звелів старшому євнухові привести її вночі до ложниці* (Роксолана, с. 44); *Султан поблажливо погладив її золотисте волосся* (Роксолана, с. 420); *Уже не була маленьким золотоволосим дівчиськом з похлывим тілом і зіцценою, мов маленьке пташеня, душею* (Роксолана, с. 319) та ін.

Композитні прикметники із компонентами кольорової семантики актуалізують забарвлення волосся, посилюючи його сприйняття, підкреслюючи індивідуальність та оригінальність забарвлення, наприклад :

Мала вона в собі щось вабливе – чи то в неземному сяєві золото-червоних кіс, чи то в зграбному, змістому тілі, коли той дикий татарський вершник навіть уночі, лиш при маревному світлі пожежі, полонився нею аж так, що виокремив її з-поміж усіх інших бранок і до самої Кафи віз як найкоштовніший скарб (Роксолана, с. 37); *Інші об'їдалися, спали, думали про коштовності, про одяг і прикраси, мерції хапалися за кожен новий спосіб зробити ще принадливішим своє тіло, а ця, з майже хлоп'ячим тілом, з диким духом степів у своєму химерно-золотому волоссі, обала лише про свій розум, розбудовувала його, як міст, по якому можна перейти найширшу ріку, як мечеть, де можна мовити найсокровенніші слова, як небесне склепіння, під яким голос розлунюється аж до слуху самого аллаха* (Роксолана, с. 137) та ін. Крім того, складний прикметник *химерно-золотий* вербалізує не тільки незвичайне кольорове забарвлення волосся, яке викликає подив, а й посилює індивідуальну особливість образу та сприйняття його читачем. Помітним є те, що письменник вивіщує свою героїню над іншими, акцентує увагу не тільки на зовнішності, а й прагне розкрити її внутрішній світ.

Важливою зовнішньою ознакою головної героїні є і її шкіра, кольорова ознака якої органічно доповнює незвичайність образу Роксолани. Композитний прикметник із прислівниковим компонентом *сліпучо-* (похідний від прикметника СЛІПУЧИЙ, а, е. 1. Який сліпить очі (про сонце, світло, блиск і т. ін.). // Надзвичайно яскравий. 2. *перен.* Чудовий, прекрасний; який справляє велике враження (про зовнішність, красу) (СУМ, IX, с. 364)) підкреслює яскравість і вражаючу її білизну: *Настася усаджувала від батька*

вогнисте волосся, а від матері – **сліпучо-білу** шкіру, ніжну й шовковисту не тільки на дотик, а й на самий вигляд (Роксолана, с. 31).

Подекуди автор використовує низку складних прикметників для підсилення й увиразнення характерних зовнішніх ознак героїні, що ніби постають в уяві і непокоять Сулеймана: *Постився і молився, молився і постився, прагнув почути голос аллаха, а чув голос **зеленоокої, золотоволосої, світлотілої, яснотілої, її голос!*** (Роксолана, с. 186).

Очевидним є те, що Хуррем вирізнялася помітними індивідуальними рисами, оскільки П. Загребельний вдається до особливих прийомів і використовує різні структурно-семантичні типи композитних прикметників, акцентуючи на цих властивостях. Наприклад: *В корані написано: «Так! І сопрягли ми їх з **чорноокими, великоокими**». Не була ні **чорноокою**, ні **великоокою**. Італійський художник Фіренцуола випишував ідеал жіночої вроди: «Волосся **лагідно-золоте з бронзовим відтінком**, густе й довге. Чоло має бути удвічі ширше за висоту. Шкіра **сліпучо-ясна**, але не мертвої білості ...»* (Роксолана, с. 236).

Для відтворення кольорової ознаки різних частин тіла людей, які оточували Хуррем, часто автор добирає складні прикметники із компонентом *темно-*, що є для них характерним кольоровим відтінком. У такий спосіб автор підкреслює інакшість головної героїні. Наприклад: *Він живе не для себе, а для **темнолицього** можновладця* (Роксолана, с. 52); ***Темнолиця**, вусата стара* наповнена була такою безліччю історій, що їх стачило б на тисячі таких жадібних умів, як у молодій бранки з України, і з тих історій з особливою силою запам'яталася (Роксолана, с. 115); – *Цього я не пам'ятаю, – уперто повторила **темногуба** жінка, не даючи Ібрагіму наблизитися до неї у своїй щирості ні на п'ядь* (Роксолана, с. 175); Тільки мала нянька й ***темношкіра*** служебка Нур (Роксолана, с. 285); За трон – серед семи султанських тілохранителів – великий драгоман імперії Юнус-бег, лівобіч і правобіч під аркадами – ***темнолиці** яничари*, а ближче до султанського килима – ряди дільсізів у золотих латах і золотих високих шапках (Роксолана, с. 560) та ін.

Найхарактерніші ознаки зовнішності своєї матері успадковує син, і, щоб підкреслити цю особливість, письменник використовує ті самі складні прикметники, якими характеризував Хуррем: Коли викричав їй це в обличчя Селім, ***червоноволосий і зеленоокий**, як вона сама*, Роксолана нічим не видала себе, тільки знерухоміло її обличчя і зблідли уста (Роксолана, с. 394).

Композитні прикметники є важливим засобом відтворення детальної кольорової ознаки елементів архітектури (*Два ряди вікон, галереї з різьбленими решітками, **жовтогарячі** фаянси в квітах і травах, мереживо різьбленого каменю й дерева, килими, столики з ласощами...* (Роксолана, с. 77); *Стіни його оздоблені були **жовто-золотими** фаянсами з зображенням квітучих дерев...* (Роксолана, с. 393); ***Жовтогаряча** брила собору могутньо здіймалася до самого неба, заповнювала весь простір* (Роксолана, с. 500) та ін.), державних символів (*Яничарський **жовто-червоний** прапор піднято над городом* (Роксолана, с. 96), природних явищ (*Але поряд з ним і далі жили боги християнські, і, коли пильно вдивитися в глибоку півсферу абсиди, видно ніби крізь **жовтогарячий** туман постать з розпростертими руками, постать Оранти, Панагії, покровительки Царгорода...* (Роксолана, с. 502)).

Негативні емоції і тривогу спричиняють у читача складні прикметники, що докладно передають параметричні ознаки зовнішності (***широкопузий, широкоморде, женоподібний***) або ж особливі зовнішні риси (***гріховно-привабливий***) чи внутрішні особливості (***любострасний***). У цьому контексті прослідковуємо і виразні емоції автора, які він передає за допомогою складних прикметників: *Коли на дивані **широкопузий** Ахмед-паша, який, потоптуючи всіх, рвався до звання великого візира...* (Роксолана, с. 173); *Там сухий костистий чорт з жорстоким поглядом, з бровами, мов ламані блискавиці, там геть звіряча голова: щось булькате, **широкоморде**, волохате таке, що ледь стирчать з заросту коротенькі різьки сатанинські* (Роксолана, с. 527); *Гамуючи стогін, який рвався їй з грудей, Роксолана відхитнулася в сутінки бічних нав, пішла до другого стовпа, але назустріч їй з древнього мармуру вже виступав новий передвісник пекла – **женоподібний, любострасний**, чарівливий у своїй підступності, **гріховно-привабливий*** (Роксолана, с. 527) та ін.

Для вікової характеристики автор використовує загальноновживані у сучасній українській мові складні прикметники, першим компонентом якого є кількісний числівник: ***Двадцятилітньою** мала вже троє дітей! Її діти – султанські діти!* (Роксолана, с. 217); *І коли, **двадцятилітньою**, народила Сулей-манові трьох синів і доньку, коли перемогла всіх суперниць і піднялася над гаремом, коли здолала перепони, зловорожу силу і навіть саму себе, – тоді з'явилася у Роксолани думка про велич* (Роксолана, с. 232); ***Двадцятип'ятилітня** розквітла жінка (хоч тіло в неї лишалось так само похливе), султаниша, якій він дав славу й могуття, мати його дітей, мудра, досвідчена, тверда, коли треба, і ласкава, як сонячний усміх* (Роксолана, с. 319); *Ще не захололо тіло князя Лазаря, а вже приведено до Баязида його **п'ятнадцятилітню** доньку Оліверу, і коли **двадцятивосьмилітній** Баязид побачив її красу, то спалахнула в ньому така жага, що звелів ставити дівчину у джамії ...* (Роксолана, с. 118); Он бірінде майюзюне бакилir – ***одинадцятилітньою** вже задивляються на її місяцеликість; он алтисинда петек бал олур – у **шістнадцятилітньої** нулик наповнюється медом...* (Роксолана, с. 128) та ін. Подекуди складний прикметник є засобом передачі тривалого часу: *Може, тому, що для цього не треба ніякого вміння, а **багатолітнє** прислужництво й запобігання перед Сулейманом розвинули в ньому тільки низькі якості душі...* (Роксолана, с. 338).

Вербалізатором розумових здібностей головної героїні є композитний прикметник *глибокомудра*: *Гульфем прийшла до покою Хуррем, коли та вела з двома вченими євнухами якусь **глибокомудру** суперечку* (Роксолана, с. 160).

З урахуванням подробиць П. Загребельний окреслює композитним прикметником спосіб, за якого Роксолана постає перед повелителем світу. Неспороможність пояснити феномен цієї жінки, зрозуміти її внутрішній світ, визнати її особливість, названо *таємничо-чаклунським* способом: *Забгато було тих двох султанських хустин, які русинка в спосіб **таємничо-чаклунський** одержала з рук падишаха, тільки двічі з'явившись перед* *всесвітлі очі повелителя усіх **суходолів** і вод (бо небеса належать аллахові всемогутньому, хай царює вічно й щасливо!)* (Роксолана, с. 130).

Використовуючи протиставні за значенням і різні за структурою складні прикметники, автор характеризує Сулеймана, підкреслюючи індивідуальні риси султана устами головної героїні: *На ранок стане він для всіх знов султаном, **жорстокосердним** повелителем без милості й жалю, і тільки їй дано бачити його іншим, тільки вона змінила його бодай на одну ніч, стала могутнішою за владу й за всю імперію* (Роксолана, с. 129); *Тієї ночі султан хотів бути особливо **великодушним*** (Роксолана, с. 143) та ін.

Складний прикметник *високославний* є засобом передачі загального визнання і широкої слави майбутнього султана: *Мудрий Пірі Мехмед прислав Сулейманові шовковий згорток: «До мого **високославного** повелителя. Дня двадцять сьомого рамадана почив у аллаху **всесвітлий** султан Селім. Смерть його прихована від війська. Залишаюся для повелінь мого **високославного** володаря»* (Роксолана, с. 13).

Із характерною для них семантикою складні прикметники слугують засобом передачі темпоральної характеристики предмета: *Мудра уста-хатун, стара туркеня, приставлена для навчання султанських дочок і молоденьких одалісок гарему, розповідала Хуррем про османських султанів і про їхніх предків-сельджуків (кого вбили, кого задушили тятивою лука, кого отруїли, хто вмер смертю таємничою і страшною), знання переплелось в ній з її **довгим-предовгим** життям, власне, ціле її життя стадо тепер суцільним знанням* (Роксолана, с. 115).

Часто П. Загребельний використовує складні прикметники, першим компонентом яких є основа *благо-*. Про особливість такої структурно-семантичної групи ад'єктивних композитів зазначала Р. Коца. Дослідниця з'ясувала, що композити з першою основою *благо-* утворені складносуфіксальним способом на основі прикметниково-іменникових сполучень, дуже широко представлені в релігійно-церковних текстах XI – XIII ст. [6, с. 56]. На її думку, функціонування складних прикметників із першою основою *благо-* та другим іменним компонентом у сучасній українській літературній мові характеризується низкою ознак, зокрема: збереження невеликої кількості таких композитів-прикметників, семантичні зміни в аналізованих похідних, стилістична маркованість та ін. [6, с. 62].

Закономірно, що складні прикметники з основою *благо-* автор найчастіше використовує для характеристики султана, підкреслюючи його величність, походження, а також його родини та всього, що прямо чи опосередковано стосується його.

Характеристику жінки, яка має бути поруч із султаном, П. Загребельний передає формою вищого ступеня порівняння багатозначного складного прикметника *благороднішими* (БЛАГОРОДНИЙ, а, е. 1. Який відзначається високими моральними якостями; чесний, порядний. 2. Породжений високою метою, пройнятий високим поривом, ідеєю і т. ін. 3. Який відзначається дуже гарними рисами, якостями (СУМ, I, с.193 – 194)) На нашу думку, у цій формі прикметника автор концентрує різні семантичні відтінки, що засвідчує контекст: *Нуртували в ньому марення й туга за переживаннями чистими, вишуканішими і **благороднішими**, набридливих тупих жінок-дівчаток, розкішних дурних одалісок мав задосить, хотів тепер мати коло себе жінку гарну й горду, повабну й мудру не самим тілом, а й серцем, жінку, що могла б зрозуміти його і дорівнятися йому всюди і всюди зробити щасливим: за учтою і в бесіді, у постелі й у державних справах, які судилися йому в майбутті неминуче* (Роксолана, с. 66).

Характеризуючи походження доньки Хуррем і Сулеймана (*високородна принцеса, благородна султанська плоть*), автор вдається до контрасту: Ну, скажімо, це вже не рабиня, як то було колись з її матір'ю, а *високородна* принцеса, і підсаджуватиме він у сідло вже не рабське м'ясо, а *благородну* султанську плоть, але що ж змінилося для нього? (Роксолана, с. 408) та ін.

Іноді автор використовує композитний прикметник *благородний* і для характеристики інших осіб, а також тварин: – *Тебе вхопили татари, вони **благородні*** (Роксолана, с. 105); – ***Благородні?** – Хуррем засміялася гірко і болісно* (Роксолана, с. 105); – *Султан наш зветься повелителем татар **благородних**. Хіба не чула?* (Роксолана, с. 105); *Це **благородний** король, він мудро править державою, відзначається великою віротерпимістю, покровительствує мистецтвам і наукам, але він страшенно нерішучий і боязкий, ваша величність* (Роксолана, с. 395); *Він глав і гнав коня, ... кепкував з тих, хто ласим оком позирав на притулки для подорожніх: «Понатикано тут цих караван-сараїв, мов гріхів людських. Але то все для верблюдів, а не для **благородних** коней!»* (Роксолана, с. 407); *Згадував, як у корані сказано про коней: завжди тільки **благородні*** (Роксолана, с. 408); *Коли милувався кіньми на змаганнях, згадував слова: «Ось представлені йому були увечері легко стоячі, **благородні**»* (Роксолана, с. 102) та ін.

Роксолана адресувала султанові емоційні рядки, сповнені почуття і смутку, у контекст яких автор вводить композитний прикметник *благодатний* – *«який дає щастя, добро, радість, достаток»* (СУМ, I,

с.192): «...Щодня птиця Рух літала на небесному просторі бажання, сподіваючись, що якийсь голуб принесе від вас вість або ж хмарка проллє **благодатну** краплину на долину спрагlostі» (Роксолана, с. 235).

У контексті досліджуваного твору багатозначний композитний прикметник **благословенний** є засобом відтворення однієї із характерних ознак султана – «гідний слави, прославлений» (СУМ, I, с. 194): Голова увінчана короною, а **благословенні** стопи – бісерними коштовностями й рубіновими барвами (Роксолана, с. 278); ...хай бог боронить Вас від цонайменших нещаст і помилок, нехай допоможе здійснитися усім надіям, які зродяться у Вашім **благословенні** серці, хай будете мені Хизиром, хай бережуть Вас усі пророки й святителі... (Роксолана, с. 349); І коли Всевишній дозволить, о володарю світів! – знову благаю його, щоб дав можливість і долю для Вашого щасливого повернення, щоб знов побачила Ваше **благословенне** лице і занурилася своїм обличчям у порох біля Ваших ніг! (Роксолана, с. 349); Мої сини не ждуть смерті великого султана, вони насолоджуються життям під його **благословенною тінню**... (Роксолана, с. 447); Стамбул хоче показати своєму великому султанові все, що він робить, чим живе під вашою **благословенною владою** (Роксолана, с. 532) та ін.

За допомогою композитних прикметників письменник посилює глибокі почуття і повагу Хуррем до султана: «Моє щастя, мій повелителю, як Ваше **благочестиве** і **благословенне** самопочуття, як Ваша **доброзичлива** глава і як Ваші **благословенні** ноги? ...» (Роксолана, с. 464); «Серце моє, я люблю вас! Страждання, яких я зазнаю від своєї любові, мало не зводять мене з розуму. Душа моя лине до вас з усією силою пристрасті. Пролийте **благодійний** бальзам на мої рани!» (Роксолана, с. 15).

Складний прикметник **благословенний** є засобом передачі і таких ознак, як: «багатий, щедрий, життєдайний» (СУМ, I, с. 194): – Я знаю, що його величність султан доручив вам укласти тезкіре славетних османських поетів «Мешахір-уш шуара», – сказала вона, – і мене теж цікавить ваша **благословенна** робота (Роксолана, с. 503); А може, прийшов, щоб подивитися на цю дивну жінку, на цю незбагненну істоту, почути її глибокий голос, вдихнути пахощі її тіла, відчувати її ласкаве тепло, яке вона випромінювала невпинно, мов маленьке сонце, що закотилося з неба на цю **благословенну** землю? (Роксолана, с. 193); Кадрига скрадається понад берегами, береться далі й далі на південь – до **благословенних** земель Анатолії, до Богазічі-Босфору, до священного Стамбула, де цих молодих чужинців уже ждуть у солодких гаремах (Роксолана, с. 6); Пишався донькою, мріяв навчити її найвищих наук, хоч сам ледве вмів напам'ять прочитати дві молитви і не вмів відрізнити псалтиря від требника; і ладен був навіть відмовитися від батьківства на користь чи не самого короля польського – аби знали, хто виростає у домі панотця Лісовського і в цьому **благословенному** й проклятому Рогатині! (Роксолана, с. 30) та ін.; «щасливий, радісний» (СУМ, I, с. 194): Приходила до неї стурбована валіде, підігавши чорні губи, сідала навпроти, брала за руку (яка честь!), мовила поважно: «Аллах, поряд з яким на нижчому троні сидить пророк, бачить тебе, цікавиться тобою, стежить за кожним учинком і думкою, бо ж він визначив тобі таку особливу, **благословенну** участь – жити з султаном, дати світові султана нового» (Роксолана, с. 159); У час розпачу, небезпеки, випробувань вона думає про дітей Діти спали, нічого не чули, нічого не знали. **Благословенне** незнання! (Роксолана, с. 239); – Я ж кажу вам: тоді валіде буде милостивіша до мене. Кутлу любарек олсун – хай буде весілля щасливе й **благословенне** (Роксолана, с. 195) та ін.

Автор послуговується і короткою формою складного прикметника, характеризуючи вищі сили: «...**Благословен** той, який створив смерть і життя, щоб випробувати вас, хто з вас ліпший по діяннях, який створив сім небес рядами...» (Роксолана, с. 187). Іноді цей прикметник функціонує у стійкому сполученні слів **благословенна воля аллаха**: Все інше – у **благословенній** волі аллаха і в руках його величності султана (Роксолана, с. 279) та ін.

Лексему **благочестивий** письменник вводить у контекст для вираження схвалення і значимості вчинку (Хуррем дає на **благочестиве** діло... (Роксолана, с.); Я, в тяжкій недузї своїй, уже й не сподіваючись на одужання, теж дала свій внесок на це **благочестиве** діло, може, бог і поміг мені скинути недугу, а Гульфем... Гульфем... (Роксолана, с. 293)), хоч у Словнику української мови зафіксовано такі семантичні особливості цього прикметника: БЛАГОЧЕСТИВИЙ, а, е, книжн., заст. 1. Який додержується приписів релігії; побожний, набожний. 2. Належний до православної віри (СУМ, I, с. 195).

Крім атрибутивної семантики, у досліджуваному творі складні прикметники набувають значення предметності. Наприклад: Може, тому, що для цього не треба ніякого вміння, а багатолітне прислужництво й запобігання перед Сулейманом розвинули в ньому тільки низькі якості душі, не даючи змоги зосередитися на вищому і **благороднішому** (Роксолана, с. 338); Повсюди точиться запекла, смертельна боротьба: між богом і дияволом, між чоловіком і жінкою, між володарями і підлеглими, між **благородним** і підлим (Роксолана, с. 542); Кішки, вигинаючи спini, терлися об ноги купців, муркотіли й благоденствували, не відаючи, що ці люди продавали й купували людей, мов тварин безсловесних, щоразу посилаючись на аллаха і його пророка, який звелів усім **правовірним**... (Роксолана, с. 20) та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у романі «Роксолана» П. Загребельний майстерно використав велику кількість складних прикметників, різних за структурою і семантикою, як зафіксованих у лексикографічних працях, так і авторських новотворів, що дозволило йому дати вичерпну характеристику різним образам, всебічно

охарактеризувати їх, відтворити індивідуальні риси, характерні ознаки, властивості, вчинки. Урізноманітнення композитних прикметників свідчить про прагнення письменника оновити як форму, так і зміст мовних засобів, посилити емоційне сприймання зображуваного, а також передати суб'єктивну оцінку автора.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому системному вивченні функціонально-семантичних властивостей складних прикметників як художніх означень, систематизації та лексикографічному упорядкуванню їх.

Література

1. Білоус М. П. Складні прикметники на позначення смакових якостей // Мовознавство. 1980. № 5. С. 78-79.
2. Горніцька-Пархонюк Л. Авторські епітети збірки «Сонячні кларнети» П. Тичини в світлі естетичної концепції І. Франка // Дивослово. 1997. № 2. С. 26-28.
3. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). К. : Довіра, 1999. 431 с.
4. Клименко Н. Ф. Кількісно-оцінні складні прикметники в сучасній українській мові // Українська мова і література в школі. 1983. № 3. С. 38-42.
5. Новікова Є. Б. Складні слова як особливе явище словотвірної системи сучасної української мови (на матеріалі складносуфіксальних ад'єктивів без інтерфікса) // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. Вип 9. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2015. С. 125-130.
6. Руслана Коца складні прикметники з першою основою *благо-* в історії української мови // Українська мова. 2017. С. 51-66.
7. Рудь О.М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників: Словник. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. 270 с.
8. Рудь О. М. Структурно-семантичні моделі складних прикметників з першим компонентом на позначення кількості (на матеріалі української поезії ХХ століття) // Вісник Сумського державного університету: Зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки. Суми : Вид-во СумДУ, 2000. С. 82-94.
9. Словник епітетів української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт / за ред. Л. О. Пустовіт. К. : Довіра, 1998 431 с.
10. Словник української мови. К. : Наукова думка. 1970 – 1980.
11. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. К. : Дніпро; Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1999. 152 с.

Джерело дослідження

Загребельний П. А. Роксолана : Роман. К. : Дніпро, 1988. 603 с.

References

1. Bilous M. P. Skladni prykmetnyky na poznachennia smakovykh yakosteï // Movoznavstvo. 1980. № 5. S. 78-79.
2. Hornitska-Parkhoniuk L. Avtorski epitety zbiryky «Soniachni klarnety» P. Tychyny v svitli estetychnoi kontseptsii I. Franka // Dyvoslovo. 1997. № 2. S. 26-28.
3. Iermolenko S.Ia. Narysy z ukrainskoi slovesnosti (Stylistyka ta kultura movy). K. : Dovira, 1999. 431 s.
4. Klymenko N. F. Kil'kisno-otsinni skladni prykmetnyky v suchasniï ukrainskiiï movi // Ukrainska mova i literatura v shkoli. 1983. № 3. S. 38-42.
5. Novikova Ye. B. Skladni slova yak osoblyve yavyshe slovotvirnoiï systemy suchasnoi ukrainskoiï movy (na materialii skladnosufiksalnykh adiektiviv bez interfiksa) // Aktualni problemy filolohii ta perekloznavstva : zb. nauk. prats. Vyp 9. Khmelnytskyi : FOP Bidiuk Ye. I., 2015. S. 125-130.
6. Ruslana Kotsa skladni prykmetnyky z pershoïu osnovoiu blaho- v istorii ukrainskoiï movy // Ukrainska mova. 2017. S. 51-66.
7. Rud O.M. Poetychne slovovzhivannia skladnykh prykmetnykiv ta diieprykmetnykiv: Slovyk. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2001. 270 s.
8. Rud O. M. Struktumo-semantychni modeli skladnykh prykmetnykiv z pershym komponentom na poznachennia kil'kosti (na materialii ukrainskoiï poezii XX stolittia) // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu: Zb. nauk. prats. Serii: Filolohichni nauky. Sumy : Vyd-vo SumDU, 2000. S. 82-94.
9. Slovyk epitetiv ukrainskoiï movy / S. P. Bybyk, S. Ya. Yermolenko, L. O. Pustovit / za red. L. O. Pustovit. K. : Dovira, 1998 431 s.
10. Slovyk ukrainskoiï movy. K. : Naukova dumka. 1970 – 1980.
11. Solohub N. M. Movnyi portret Yara Slavutycha. K. : Dnipro; Vinnipeg : Ukrainska Vilna Akademiia Nauk, 1999. 152 s.